

DOSITEJ A SLOVÁCI

Dr. Nebojša Kuzmanović, Novi Sad

Osvietenstvo sa javí ako hnutie meštiackej triedy a meštiackeho povedomia proti krutým stredovekým dogmám. Osvietenci sa zakladajú za morálnu a sociálnu **rovnoprávnosť** všetkých ľudí. Vzniklo v Anglicku, koncom XVII storočia, a do urýchleného rozvoja prichádza vo Francúzsku pod vplyvom Montesquiea, Diderota, Helvétiusa, Holbacha, a vrchol dosahuje z Rousseauom a Voltaireom. Pre osvietencom , človekom **um je organom sveta**, ktorým sa prekonávajú všetky dogmy, povery, a podľa nich i teologické a náboženské omyly . Kultúry rozumu, vedeckých poznatkov, slobody a práce , zmenšili úlohu a vplyv , ako náboženstva tak i cirkvi a aristokracie na ľudí tej doby. Týmto spôsobom osvietenci pripravovali pôdou pre ideu slobody, bratstva a rovnosti ktoré proklamuje Francúzska buržoázna revolúcia.

Pavle Ulinac, Zaharije Orfelin, Jovan Muškatirović, Jovan Rajić, Simeon Pišcević, Dositej Obradović a mnohí iní, známy a neznámi, srbský osvietenci a racionalisti, zo svojimi vedomosťami, pokrokovými ideami, prekladmi európskych spisovateľov – do srbskej kultúry, veľkými krokmi, vniesli idey osvietenstva a ducha racionalizmu. Oni srbského človeka zoznámili z antickými a rímskymi spisovateľmi, ale aj z Petrarcom, Miltonom, Goethem, Schillerom. Znalosť cudzích jazykov: latinského, gréckeho, nemeckého, francúzskeho, anglického, ba i Srbom blízkeho ruského jazyka, sa nám dnes zdá ako bi božský dar ktorý mali, a ktorým medzi Srbov tej doby prinášali pokrokové idey.

I napriek tomu že u Srbov v XVIII storočí nejestvovali vzdelaný ľudia, vedľa cirkvi a monastierov, gramotnosť sa začína javiť príchodom cudzincov - učiteľov do srbských krajín, medzi ktorými zvlášť vynikali ruský ale aj slovenský osvietenci. Srbský synovia navštevujú školy v XVIII storočí v Pešti, Haleu, Leipzigu, Gotingene, ale aj na evanjelických lýceách na Slovensku, na ktorých vyučovacie programy boli pod vplyvom nemeckého osvietenstva, takže Dositej v Modre bral súkromné hodiny v nemčine.

Srbi najprv čítajú v originály Lesinga, Vilanda, Herdera, Klopštoka, Šilera, Goetheho, a potom ich prekladajú do slavjensoserbskeho jazyka.

Dositej Obradović (vlastným menom Dimitrije) bol najväčším srbským osvietencom a reformátorom. Narodil sa v rumunskej časti Banátu v meste Čakovo 1739 roku. Školil sa za mnícha, ale opustil to povolanie a začal cestovať po Malej Ázii, Európe, kde prijal idey európskeho osvietenstva a racionalizmu. Opantaný tými ideami začal pracovať na vzdelávaní svojho národa. Prekladal rôzne knihy, a neskoršie i sám písal diela ktoré boli predovšetkým programového rázu z ktorých je najvýznamnejšie Život i priključenija – Život a dobrodružstvá. Dositej podnietil kultúrne prebúdzanie srbského národa, z hlbokou vierou do boja proti dogmám a predsudkom, v čom mu pomáhali hodnoty európskeho osvietenstva a racionalizmu , ktoré otvoreného srdca prijal.

Slovenský osvietenci , pedagógovia, racionalisti, akými boli Matej Bell, Ján Tomka Saský a Jozef Bencúr, mali veľký vplyv nie iba na srbskú mládež, ale i na dospelých, ktorý sa v XVIII

storočí školili na Slovensku, predovšetkým na Pavla Julinca, Teodora Mirijevskeho, Jovana Muškatirovića, Dositeja, Joakima Vujića a Atanasija Stojkovića.

Modranské gymnázium – polo lýceum – bolo váženou školou, známou v celom Uhorsku. „Popri bratislavskom lýceu, poslúžilo za vzor pri organizovaní Karloveckého gymnázia 1791. “píše Risto Kovijanić. Počiatky Modranského gymnázia siahajú do roku 1501, keď vzniklo ako „latinská gramatikálna škola“. Zo Srbov Modranské gymnázium navštevovali Jovan Jovanović Zmaj a Dositej Obradović, aby sa neskoršie ponad 1.100 Srbov medzi 1730. až 1830. rokom, „počas sto rokov racionalistických myšlienok a literárneho racionalistického hnutia“ školilo na Slovensku.

O Dositejovi Obradovićovi najväčšiemu srbskému intelektuálovi z osvietenскеj doby – filozofovi a pedagógovi, prvému ministrovi osvety v oslobodenom Srbsku, zakladateľovi prvej vysokej školy v novovekom Srbsku – Belehradského lýcea z ktorého neskoršie vznikla Belehradská univerzita – u nás je hodne toho napísaného. Od Jovana Skerlića a Nikolu Radojčića do Milorada Pavića, Petra Miroslavljevića a Ristu Kovijanića, ktorý nás najlepšie oboznamuje z Dositejovim dvojnásobným pobytom v Modre 1776/7. a v Bratislave 1778/9. ktoré po Kovijanovići doteraz boli neosvietené.

Ako veľký cestovateľ, jazykový znalec a „cestujúci učiteľ“ Dositej po Čakove, Hopove, Záhrebe, Dalmácii, Smirne, Albánsku, Korfe, Plavne, Skradine, Zadre, Benátkach, Trieste a šesťročnom živote vo Viedni 1771 - 76, a pred ako odíde do Nemecka, prichádza do Modre kde bol učiteľom a vychovávateľom bratom Vidakovcom – metropolitovým rodákom. Tam Dositej súkromne navštevoval prednášky filozofie po Baumaysterovi. Zoznámil sa z Jurajom Ribaym – slovenským osvietencom na ktorého, podľa Kovijanića, Dositej „mohol mať určitý si vplyv“, preto že bol od neho starší dvadsať rokov.

Na základe Kovijanovićej mienky Dositej „v Modre začal písať svoje spomienky Život a dobrodružstvá“, 1777. roku, a v Bratislave navštevoval kurz filozofie. V Bratislave navštevoval evanjelické kostoly, kde, ako hovorí Kovijanić, sa zoznamoval z protestantskými kazateľmi „kvôli duchovnému prehlbovaniu a jazyku“

Hoci, na základe Dositejovej výpovede, jeho žiadosťou bolo čím skorej ísť z Bratislave na univerzitu do Halea, Kovijanić je mienky že „bavenie sa“ na Slovensku bolo výnimočne užitočné pre Dositeja, preto že sa „vo Viedni, Bratislave a Modre uschoptil pre štúdium na univerzite a že sa rozhodol pre ľudovú vzdelanosť za pomoci knihy“ tu, „výborne ovládol nemčinu“ a dobre sa zoznámil z protestantskými ideami a kultúrou.

Dositejov význam pre srbskú kultúru nespočíva iba v jeho osvietenstve, ale i v jeho prínose začiatkom srbskej filológie. Peter Milosavljević je mienky že sa Dositej „nacionálne deklaruje ako srbský spisovateľ, pred Vukom, ale aj pred inými slavistami, vyzdvihuje postoj o rozlišovaní národa na základe jazyka a nie vierovyznania.“ Dositej v „Listoch Haralampiovi“ hovorí: „ja budem písať pre um, pre srdce a povahu ľudskú, pre bratov Srbských, bez ohľadu ktorej viere a zákonu patria.“

Milosavljević, oprávnene, zastupuje ideou o kontinuite srbskej kultúry, literatúry a písomníctva od stredoveku, kontinuite ,ktorej súčasťou je i Dositej preto že: “ výberom písať v srbskom ľudovom jazyku, Dositej pokračoval v jednej z tradícií písomníctva pravoslávnych Srbov ktorá sa v kontinuite pestovala od stredoveku. Dositej nebol prvý medzi pravoslávnyimi Srbmi ktorý v ľudovom jazyku písali text náboženského rázu. Pred ním to urobil aj Venclović .“

Kovijanićove výskumy a potencovanie významu Dositejovho pobytu na Slovensku dáva príspevok sklápaniu mozaiky o Dositejovom vzdelávaní a zároveň potvrdzuje srbsko – slovenské literárne – kultúrne styky, pretože Dositej v Bratislave a Modre, ako spolupracoval tak aj pestoval kamarátske styky z významnými Slovákmí. **O úcte ktorou Dositej zapôsobil na Slovákov hovorí i fakt že ho spolu z Vukom Karadžićom a Atanasijom Stojkovićom, Ján Kollár ospieval vo svojom diele „Slávy dcéra “(1824)**

To znamená že sme polovicou XVIII storočia mali vedcov ktorý patrili, vtedy, do súčasných európskych vedeckých kruhov. Jestvovanie básnikov, spisovateľov, vedcov, historikov v XVIII storočí svedčí o kontinuite srbskej kultúry, na priestoroch Podunajska. A to je príspevok k téze že v našej kultúre nejestvuje diskontinuita zo „skvelou“ srbskou stredovekov kultúrou.

Snahy a boj srbských spisovateľov tej doby nebola abstraktná kvôli ukojeniu tuzemských potrieb, ale mala širší existenčný motív. Vlastne, srbský osvieteneci zistili že širšie ľudové vrstvy sa musia vzdelávať, aby sa neasimilovali v mori iných národov a kultúr. Potvrdenie o tom nachádzame u Stojana Novakovića, ktorý roku 1911 vo svojom texte „Dositej Obradović a srbská kultúra “vyzdvihuje potrebu „aby sa tá stará byzantská kultúra zmierila a priviedla do súladu zo západoeurópskou, aby národ mal s čím ďalej bojovať za existenciu medzi národmi“. Stojan Novaković si dobre uvedomil že kultúra a osvietenstvo sa nemôžu samé o sebe vyvíjať. Vlastne, iba po rozhodnutí cisára Jozefa II aby sa v ríši začal boj proti poverám a pokrytctvu, i tým náboženským, daní bol priestor aby sa zjavila a začal činnosť osvietenecov, medzi nimi i nášho Dositeja. Tak Dositej ospieval vo svojich „ Listoch Haralampijovi“ celú jednu báseň cisárovi Jozefovi II. Dositejovi, Jozefove náboženské reformy poslúžili aby vypracoval plán rozvoja srbskej osvety. Ten plán Novaković dal v siedmich bodoch. A tie body sa môžu zviest na rozvoj národného jazyka, na náboženskú toleranciu a na slobodu myslenia.

Zdá sa nám vhodným na tomto mieste citovať myšlienku nášho významného mysliteľa Vladetu Jerotića , ktorý v súvisí z Dositejovim životom a myšlienkami povedal nasledovne: “V Dositejovej dobe, väčšina balkánskych štátov pod Turkami pestovala silnú túžbu za slobodou ale i za hodnotami európskeho osvietenstva. Problém bol, a zdá že zostal i do dnes, o tom ako prijať európsku civilizáciu a zachovať svojbytnosť, čo znamená, že keď je reč o Srboch, svoju kresťanskú, pravoslávnu vieru, svoju históriu a pozitívne duchovné charakteristiky srbského národa: ctižiadosť, počestnosť, ušľachtilosť, duch slobody, čisté srdce, triezvosť . Netreba zabudnúť že Dositej Obradović nebol iba kritikom ľudového života a obyčají, v každej príležitosti vyzdvihoval tie dobré strany srbskej ľudovej kultúry.“

Dositej Obradović svojim životom a dielom postavil základy súčasnej srbskej kultúry, a v tom mu v značnej miere pomohli slovenský racionalisti, na čom sme i dnes po viac ako dvesto rokoch , nadovšetko povďačný.

Modra, 21. marec 2019 roku.